

TEMIR YO‘L YO‘LOVCHI TASHISH XIZMATLARI BOZORINING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI VA UNGA TA’SIR ETUVCHI OMILLAR

Uktamov Sarvar Atxam o‘g‘li

Toshkent davlat transport universiteti tayanch doktoranti

e-mail: uktamovsa@gmail.com

tel: +998998746575

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-0298-9475>

Annotatsiya. Tezisdan O‘zbekistonda temir yo‘l yo‘lovchi tashish xizmatlari bozorining 2023–2026-yillardagi rivojlanish tendensiyalari “O‘ztemiryo‘lyo‘lovchi” AJ ma‘lumotlari asosida tahlil qilingan. Bozor o‘sishi segmentlar bo‘yicha notekisligi, xalqaro tashishlar eng tez o‘sayotgan va yuqori daromadli segmentga aylangani ko‘rsatilgan. Bozor rivojiga ta’sir etuvchi omillar iqtisodiy, raqobat, texnologik va institutsional guruhlariga ajratilib, ularning ta’sir yo‘nalishi baholangan.

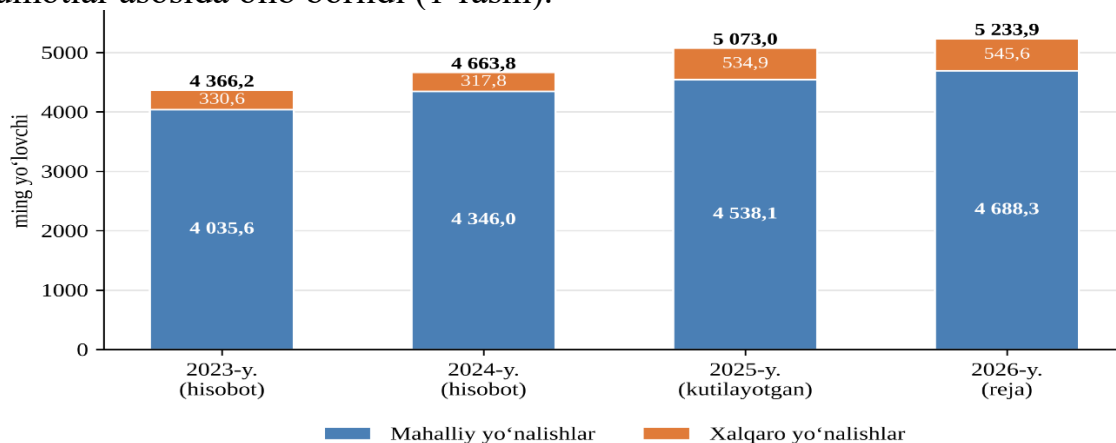
Kalit so‘zlar: temir yo‘l transporti, yo‘lovchi tashish bozori, rivojlanish tendensiyalari, bozor omillari, xalqaro tashishlar, raqobat, tarif siyosati.

Kirish

Temir yo‘l transporti O‘zbekistonda uzoq masofali yo‘lovchi tashishning asosiy turlaridan biri bo‘lib, aholining mintaqalararo harakatchanligini ta’minlashda va ichki turizmni rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi. 2023-yilda boshlangan tarkibiy islohot natijasida yo‘lovchi tashish faoliyati infratuzilmani boshqarishdan ajratildi, “O‘ztemiryo‘lyo‘lovchi” AJ esa mahalliy va xalqaro yo‘nalishlarda tashishga ixtisoslashgan operatorga aylandi [1]. Bu o‘zgarish korxona natijalarini bevosita bozor talabiga bog‘lab qo‘ydi. Shu sababli bozorning rivojlanish tendensiyalarini va unga ta’sir etuvchi omillarni aniqlash marketing strategiyasini asoslashning dastlabki sharti hisoblanadi [2].

Asosiy qism

Tahlil korxonaning islohotdan keyingi faoliyat chegarasida, ya’ni yuqori tezlikdagi va shahar atrofi poyezdlari hisobga olinmagan holda, taqqoslanuvchan ma‘lumotlar asosida olib borildi (1-rasm).

1-rasm. “O‘ztemiryo‘lyo‘lovchi” AJ tomonidan tashilgan yo‘lovchilar soni, ming kishi

Manba: “O‘ztemiryo‘lyo‘lovchi” AJ biznes-rejalari ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan [3, 4].

1-rasm ma’lumotlari bozorning barqaror o‘shish bosqichida ekanini ko‘rsatadi. 2023–2026-yillarda tashilgan yo‘lovchilar soni 4 366,2 ming kishidan 5 233,9 ming kishigacha, ya’ni yiliga o‘rtacha 6,2 foizga ko‘payishi kutilmoqda. Biroq o‘shish segmentlar bo‘yicha bir xil kechmayapti. Mahalliy yo‘nalishlarda yo‘lovchilar soni barqaror ortib bormoqda, biroq o‘shish sur‘ati 2024-yildagi 7,7 foizdan 2026-yilda 3,3 foizgacha sekinlashishi kutilmoqda. Xalqaro yo‘nalishlarda esa 2024-yildagi biroz pasayishdan so‘ng 2025-yilda keskin sakrash kuzatildi: yo‘lovchilar soni 317,8 ming kishidan 534,9 ming kishiga yetib, 68,3 foizga oshdi. Xalqaro segmentning ahamiyati uning daromadliligi bilan yanada ortadi. 2025-yilda bir yo‘lovchi-kilometrdan olingan daromad xalqaro yo‘nalishlarda 596,0 so‘mni, mahalliy yo‘nalishlarda esa 245,7 so‘mni tashkil etgan, ya’ni 2,4 barobar yuqori [4].

Bozor rivojiga ta’sir etuvchi omillarni tashqi muhit tahlili yondashuvi asosida [5] to‘rt guruhga ajratish maqsadga muvofiq.

Iqtisodiy omillar. Bu guruhga aholi daromadlarining o‘shishi va ichki turizmning rivojlanishi kiradi. Ular, ayniqsa, dam olish va mavsumiy safarlarga bo‘lgan talabni oshiradi. Shu bilan birga, mahalliy yo‘lovchilarning katta qismi narxga sezgir bo‘lib qolmoqda, bu esa tariflarni oshirish imkoniyatini cheklaydi.

Raqobat omillari. Temir yo‘l uzoq masofalarda havo transporti bilan, qisqa va o‘rta masofalarda esa shaharlararo avtobuslar va shaxsiy avtomobillar bilan raqobatlashadi [6]. Muallif hisob-kitoblariga ko‘ra, uzoq yo‘nalishlarda temir yo‘l chiptasi aviachiptadan taxminan ikki barobar arzon, ammo avtobus chiptasidan 1,2–2,9 barobar qimmat. Demak, temir yo‘l havo transportiga nisbatan narx, avtobusga nisbatan esa qulaylik, xavfsizlik va vaqt afzalliklari hisobiga raqobatlashishi lozim.

Texnologik omillar. Elektron chipta savdosining kengayishi xizmatdan foydalanish qulayligini oshirmoqda hamda onlayn va an’anaviy savdo kanallarini yagona tizimga birlashtirish zaruratini keltirib chiqarmoqda [7]. Biroq taklif tomonida jiddiy cheklov mavjud: 2024-yilda vagonlarning 37 foizi 29 yildan ortiq xizmat qilgan. 2025–2027-yillarda 34 ta elektropoyezd va 6 ta dizel poyezd xarid qilish rejalashtirilgan bo‘lib, bu tashish sig‘imini va xizmat sifatini oshirish imkonini beradi [4].

Institutsional omillar. Tarkibiy islohot, tezyurar poyezdlarda bozor tariflariga o‘tilishi [8] va ichki qatnovlardagi zararlarni davlat byudjeti hisobidan kompensatsiya qilish tartibi [9] bozorning yangi qoidalarini belgilab berdi. Bu omillar narx siyosatida moslashuvchanlikni oshirgan bo‘lsa-da, ijtimoiy ahamiyatli yo‘nalishlarda tijorat va ijtimoiy maqsadlar o‘rtasida muvozanat saqlashni talab etadi [10].

Xulosa

O‘tkazilgan tahlil temir yo‘l yo‘lovchi tashish bozori barqaror o‘sayotganini, biroq bu o‘shish tarkiban notekis ekanini ko‘rsatdi. Mahalliy segment bozorning asosiy hajmini tashkil etadi, biroq uning o‘shish sur‘ati sekinlashmoqda. Xalqaro segment esa hajmi kichik bo‘lsa-da, eng tez o‘sayotgan va yuqori daromadli segmentga

aylanmoqda. Bozor rivojini iqtisodiy, raqobat, texnologik va institutsional omillar birgalikda belgilaydi. Ular orasida harakat tarkibining eskirganligi taklifni, mahalliy yo'lovchilarning narxga sezgirliги esa talabni cheklovchi asosiy omillar hisoblanadi. Shu sababli korxonaning marketing strategiyasi segmentlar bo'yicha tabaqalashtirilishi lozim: xalqaro va turistik yo'nalishlarda hajmni kengaytirish, mahalliy yo'nalishlarda esa sifat va qulaylik afzalliklari orqali yo'lovchilarni avtomobil transportidan jalb qilishga e'tibor qaratish maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 10-oktyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi temir yo'l transporti sohasini tubdan isloh qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-329-son qarori. – URL: <https://lex.uz>
2. Kotler P., Keller K.L., Chernev A. Marketing Management. – 16th ed. – Harlow: Pearson, 2022. – 752 p.
3. "O'ztemiryo'lyo'lovchi" AJning 2025-yil uchun biznes-rejasi (Kuzatuv kengashining 2024-yil 29-noyabrdagi 21-son bayonnomasi bilan tasdiqlangan). – Toshkent: "O'ztemiryo'lyo'lovchi" AJ, 2024.
4. "O'ztemiryo'lyo'lovchi" AJning 2026-yil uchun biznes-rejasi. – Toshkent: "O'ztemiryo'lyo'lovchi" AJ, 2025.
5. Aguilar F.J. Scanning the Business Environment. – New York: Macmillan, 1967. – 239 p.
6. Porter M.E. Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors. – New York: Free Press, 1980. – 396 p.
7. Verhoef P.C., Kannan P.K., Inman J.J. From multi-channel retailing to omni-channel retailing // Journal of Retailing. – 2015. – Vol. 91, No. 2. – P. 174–181. DOI: 10.1016/j.jretai.2015.02.005
8. Цены на билеты на скоростные поезда в Узбекистане будут рыночными // Gazeta.uz. – 2023. – 11 октября. – URL: <https://www.gazeta.uz/ru/2023/10/11/railway-tariffs/>
9. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 16-iyuldagi "Ichki qatnovlarda harakatlanuvchi poyezdlarda yo'lovchi tashish xizmatlarini ko'rsatishdan ko'rilgan zararlarni Davlat byudjeti hisobidan kompensatsiya qilish tartibini tasdiqlash to'g'risida"gi 425-son qarori. – URL: <https://lex.uz>
10. Lovelock C., Wirtz J. Services Marketing: People, Technology, Strategy. – 8th ed. – New Jersey: World Scientific, 2016. – 800 p.